

SVJEDOČANSTVA O JOSIPU BROZU TITU NA PODRUČJU HISTORIJSKOG ARHIVA BJELOVAR

Marijan Raguš, Historijski arhiv Bjelovar, Bjelovar, Trg jedinstva 3

1.

Građe koja govori o partijskom djelovanju Josipa Broza u Velikom Trojstvu i bjelovarskom kraju nema mnogo, što je i razumljivo jer je KPJ djelovala u ilegalnosti. U Historijskom arhivu u Bjelovaru, u Zbirci izjava o razvoju KPJ i radničkog pokreta — D2-I, nalaze se izjave Tomine Kovačića, Đure Šegovića i Drage Vrhovnika pomoću kojih se može pratiti partijski rad Josipa Broza u ovome kraju.

Vrativši se iz Sovjetske Rusije u listopadu 1920, Josip Broz, bio je odlučan da se kao revolucionar bori za ostvarenje historijskih ciljeva radničke klase. Borba za revolucionarni preobražaj ekonomsko-društvenih odnosa u Jugoslaviji postala je životni cilj revolucionara Josipa Broza.

U Veliko Trojstvo Josip Broz došao je iz Zagreba, gdje je ostao bez posla. U zagrebačkim »Novostima« 21. I 1921. izašao je oglas Samuela Pollaka u kojem se traži mašinista za motorni mlin u Velikom Trojstvu. Odgovorivši na oglas Samuela Pollaka i prethodno se s njim pismeno dogovorivši, Josip Broz sa suprugom Pelagijom Denisovom dolazi u Veliko Trojstvo, selo devet kilometara udaljeno od Bjelovara. Kao izučeni bravar, Josip Broz je najduže radio u svojoj struci upravo u Velikom Trojstvu. Tu je živio i radio do 14. rujna 1925, kada u Bjelovaru podiže »radničku ispravu« i s porodicom se upućuje u Zagreb, a zatim je 21. rujna 1925. počeo raditi u kraljevičkom brodogradilištu.

U Velikom Trojstvu Josip Broz je odmah stekao simpatije ljudi s kojima je radio i dolazio u kontakt. Stolar Franjo Podupski iz Velikog Trojstva ovako je opisao prvi susret s Josipom Brozom:

»Bilo je proljeće. Jednog dana u svibnju, ako se ne varam, zvao me Pollak i zatražio da mu obavim neke drvodjelske radove. Tražio sam da mi da nacрте. Na to je Pollak pozvao »Gospodin Broz!« — Došao je čovjek osrednjeg rasta, mršav, koščat, blijed, nasmijana lica. Pollak mi je rekao da s njim uredim glede nacрте. Stisak ruke, čvrst i nekako srda-

čan. Dobro se sjećam — i to mi je sjećanje i danas veoma drago. Rekao mi je »Zdravo, družo!« Osjetio sam da je to čovjek koji voli ugneten, radni svijet. Porazgovarali smo o poslu. Tad, pri prvom susretu, nismo ni o čemu drugom razgovarali.

Tako sam stekao novog druga, »gospon mašinistu«, kako su ga u mlinu i selu obično zvali.«¹

Filip Kranželić ovako opisuje svoj susret s Josipom Brozom:

»Upoznao sam se s Jožom 1921. godine, kada se doselio u Trojstvo. Bili smo susjedi, te je zalazio često k meni, a ja još češće k njemu. Moj otac je svaki dan uzimao novine od njega i čitao ih. Meni je znao pripovjedati kako je bilo u Rusiji za vrijeme revolucije. Tumačio mi je kako ne valja kapitalističko uređenje.

Živio je skromno od male plaće i nešto deputata, što ga je dobivao na ime plaće.«²

U vrijeme Brozova dolaska još nije započela izgradnja mreže ilegalnih organizacija, pa se on obratio na pojedince, istomišljenike i povratnike iz Sovjetske Rusije koji su kao i on bili sudionici oktobarske revolucije. Istodobno je vodio razgovore sa seljacima koji su dolazili u mlin, dotičući teme koje su mogle utjecati na njihova politička gledišta.

Stjepan Bačak, stolarski naučnik kod Podupskog opisuje svoje poznanstvo i prijateljstvo s Josipom Brozom:

»Poznavao sam Josipa Broza od 1921. godine, ali tek 1923. godine počeo sam pobliže s njime surađivati. Kao mladić, naučnik kod Podupskog, nosio sam poštu Šabiću u Tomaš, a 1924. godine sam jednom išao i u Zagreb po »Borbu« na Prilaz 17, odakle sam je donio u Trojstvo.

Sjećam se da je volio nas mladiće okupljati oko sebe i učio nas igrati šah.

Znao sam da održava katkad tajne sastanke po nekim kućama. Kadkada sam i ja prisustvovao tim sastancima na kojima je on govorio da bi trebalo radništvo dići na viši nivo, a seljacima dati više udjela u vlasti.

Od svoje male plaće još je znao pomagati i siromašnije radnike, a i seljacima je besplatno vršio manje popravke na strojevima. Obilazio je okolna sela i vršio manje popravke na vršćim garniturama ili mlinovima itd. Najviše je popravljao staro oružje i vodio je evidenciju koliko i kakvog oružja ima u ovome kraju.«³

Početkom 1923. god. formirana je u Bjelovaru ilegalna partijska ćelija, ali Broz i njegov drug Stevo Šabić, penzionirani oficir i sudionik oktobarske revolucije, nisu mogli s njom odmah uspostaviti vezu. Uspjeli su tek onda kad su u novinama pročitali vijest o progonima kojima su

¹ Franjo Podupski, S drugom Titom vežu me najljepše uspomene, Tito kod nas, Bjelovar (1952), str. 20.

² Tito kod nas, n. dj. str. 11.

³ Tito kod nas, n. dj., str. 12.

bili izloženi predstavnici Nezavisne radničke partije Jugoslavije prilikom pokušaja da potvrde svoju kandidacijsku listu za skupštinske izbore. Aktivističko jezgro stranke činili su komunisti. Tada Broz i Šabić uspostavljaju vezu sa Šegovićem, o čemu Šegović piše:

»... članak je pročitao Josip Broz, te sa Stevom Šabićem došao kod mene. Iz početka sam se plašio, ali kasnije ipak odlučih da mu poverim rasparčavanje letaka. On je to i prihvatio, te već na stanici u Bjelovaru dijelio pred nosom policije letke. Tada smo ga primili u Partiju. Kroz neko vrijeme postao je član Okružnog komiteta u Križevcima.«⁴

Tako je kao član rukovodstva odlazio na sastanke u Križevce i druga mjesta u kojima su djelovale ćelije ili živjeli komunisti. Razdoblje partijskog rada Josipa Broza 1923—1925. pokazuje kako se on, obavljajući i jednostavne i složene zadatke, razvijao u ilegalca i partijskog rukovodioca, stječući dragocjena iskustva i spoznaje. Iz toga razdoblja njegova života, iz 1925. godine, potječe i prvi sačuvani partijski dokument u kojem je zabilježeno njegovo ime. To je pismo Steve Šabića oblasnom rukovodstvu u Zagreb u kojem se spominje »drug Broz«.

»... Molim Te u buduće nemoj ništa slati putem pošte na nikoga, jer oni na pošti sve kontroliraju i listove otvaraju, koji dolaze na adrese njima sumnjive; tim više što su svi od drugova već kod njih u crnoj knjizi.

U subotu na večer (18. travnja) ili noću, doći će drug Broz u Zgb. te će Ti sve adrese reći na koga i kuda ćeš što slati. Broz će, također reći koliko primjeraka Borbe i na koju adresu treba slati.«⁵ U ožujku 1925. god. umro je Brozov partijski drug, predratni socijalist, sudionik oktobarske revolucije i član partijskog rukovodstva u bjelovarsko-križevačkom kraju, Venčeslav-Vaclav Valenta. Iako je dugo bolovao od tuberkuloze, bio je neumoran partijski radnik pa su drugovi odlučili da mu prirede proleterski pogreb, o čemu također postoje podaci:

»Mi smo mu kupili vijenac sa crvenom trakom na kojoj je bio nacrtan srp i čekić i petokraka. Govor su htjeli održati drugovi iz socijalističke demokratske stranke, ali kad su vidjeli vijenac odustali su. Govor je održao drug Broz riječima: Dragi druže, prerano smo te izgubili, onda kad si nam najviše trebao, ali svi mi koji smo došli da ti odamo posljednji pozdrav obećajemo da ćemo se beskompromisno boriti protiv buržoaske klike i tvoje napredne ideje i misli sprovodit ćemo u život, pa makar, tome morali pridonijeti i najveće žrtve.

Tuženi smo policiji, a mene je uhapsila, zbog toga da kažem tko je govorio na pogrebu. Odveli su me u Trojstvo, a Tito kad me je vidio svezanog, sam se javio. Obojica smo u zatvoru odležali sedam dana.«⁶

⁴ Historijski arhiv Bjelovar, D2-I, Đuro Šegović, Izjava o stanju Partije u Bjelovaru od 1920—1941.

⁵ Arhiv CK SKJ, zbirka Hrvatske, I/33.

⁶ Historijski arhiv Bjelovar, D2-I, Izjava Đure Šegovića,

Savez boraca NOR podigao je u znak poštovanja na vjernog sina radničke klase druga Vinceka i na prvi govor Tita u ovom kraju spomenik na dan jedanaestogodišnjice ustanka u Hrvatskoj. Na spomeniku piše:

Na ovom mjestu je pokopan drug

VALENTA VINCEK

rođen 3. IX 1880.

umro 16. III 1925.

Prilikom njegove sahrane zalepršala je prvi put u ovom kraju crvena zastava sa srpom i čekićem simbolom borbenog saveza radnika i seljaka. Od mrtvog druga oprostio se njegov drug JOSIP BROZ TITO i zakleo se s prisutnim, da će nastaviti putem borbe za bolji život radnog naroda.«⁷

Kako više nije imao mogućnosti da ostane u Trojstvu i nastavi s radom u istom opsegu kao do tada, jer je tada već bio pod stalnom paskom, Josip Broz se odlučio na odlazak.

Iz knjige bolesnika bjelovarske bolnice vidljivo je da je Josip Broz u travnju 1924. god. bio na operaciji lijevoga oka, jer mu je prilikom brušenja lagerske čelične prašina vrcnula u oko. Operacija nije baš najbolje izvedena jer je od tada morao nositi naočale.⁸

U Velikom Trojstvu obitelji Broz rodilo se troje djece: 24. prosinca 1921. rođena je Zlatica, umrla 16. lipnja 1923; 17. studenog 1922. rođen je Hinko, umro 24. studenog 1922; 4. veljače 1924. rođen je Žarko. Podaci o rođenju i smrti djece Josipa Broza nalaze se u matičnim knjigama Mjesnog ureda Veliko Trojstvo.

Na početku 1942. god. Josip Broz podigao je na groblju u Trojstvu spomenik za svoje dvoje umrle djece. Na spomeniku je klesar Tribuson iz Bjelovara uklesao:

Ovdje počiva u miru Božijem

Zlatica Broz

stara 2 godine

i bratac joj

Hinko

star 8 dana.

⁷ Historijski arhiv Bjelovar, D2-I.

⁸ J. Popović i D. Stuparić, Svjedoci biografije Josipa Broza, feljton, Vjesnik, 30. 3. 1977, 4, nastavak.

Ispod toga teksta na kamenom postolju spomenika ispisani su stihovi:

Mir i tišina nek vlada
Nad vašim grobom
Neizmjernu bol i tugu
Mi ponesosmo sobom.

Tužni roditelji

Josip Broz održavao je nakon odlaska iz Velikog Trojstva veze sa svojim prijateljima i partijskim drugovima.

Nakon završetka istrage u Ogulinu Josip Broz pušten je 22. kolovoza 1927. na uvjetnu slobodu do početka suđenja. Tada je posjetio svoje drugove u Velikom Trojstvu. U želji da mu pomognu, Stevo Šabić i Đuro Šegović kupili su motor za mlin kako bi Broz mogao otvoriti vlastiti mlin i tako biti neovisan o poslodavcu.

»Neću — reče Broz — da budem poslodavac. Samo kao proleter mogu uspješno da radim na revoluciji.« Motor je prodan. Tito je Šabiću dao adrese nekih političkih kažnjenika kojima je valjalo pomoći. Ostatak novca utrošen je za knjige, brošure i letke.⁹ Josip Broz posjetio je krajem ožujka 1934. god. Veliko Trojstvo i Bjelovar. O boravku Josipa Broza kod Steve Šabića svjedoči jedan povjerljivi izvještaj Sreskog načelnstva u Bjelovaru upućen banskoj upravi u Zagrebu, Odsjeku za državnu zaštitu:

»Povjerljivim izvidima ustanovljeno je, da se u to vrijeme zadržavao neki komunista Josip Broz, koji je prije kratkog vremena izašao iz kaznionice.«¹⁰

Josip Broz Tito posjetio je Bjelovar 1937. godine. Tada je razgovarao sa Stevom Šabićem, drom. Frankom Winterom i Đurom Šegovićem u Winterovoj kući. Šabić i Winter bili su tada članovi Okružnog komiteta KPJ za Bjelovar.¹¹ Razgovaralo se o radu bjelovarske okružne partijske organizacije i o organiziranju odlaska dobrovoljaca u Španjolsku.

»1937. godine bio je u Bjelovaru. Da, tada je došao u elegantnom, športskom odijelu. Primjetio sam mu da je elegantan. 'Moram izgledati kao običan mlad čovjek, neupadljivo, svakidašnje', objasnio je. I ovoga puta bio je u pitanju krupan zadatak. Organizirao je odašiljanje boraca u Španiju. Dolazio je iz Pariza.

Bilo je to u vrijeme smjenjivanja Gorkića. Tito je imao sastanak s advokatom Winterom, koji je poginuo u NOB-i kao član ZAVNOH-a. Ja sam čuvao ulaz od provale. Tada su u Španiju prebačeni neki drugovi, među kojima i Grga Jankez.«¹²

⁹ Historijski arhiv Bjelovar, D2-I, Izjava Đure Šegovića.

¹⁰ Arhiv Hrvatske, SB pov. II DZ 19198/1934.

¹¹ Prilozi za izučavanje historije Komunističke partije kotara Bjelovar, n. dj., str. 73, 80.

¹² Historijski arhiv Bjelovar, D2-I, Izjava Đure Šegovića.

Zbog trajne vezanosti Trojstva i bjelovarskog kraja za životni i revolucionarni put Josipa Broza Tita, u Velikom Trojstvu je otvoren Memorijalni muzej, u zgradi u kojoj je stanovao i radio Josip Broz Tito. Tu su u autentičnom ambijentu izloženi dokumenti o životu i radu Josipa Broza od 1921. do 1925. godine, a zabilježeni su i svi njegovi kasniji kontakti s tim krajem.

2.

U Historijskom arhivu u Bjelovaru nema dokumenata koji govore o boravku Josipa Broza u Bjelovaru nakon pobjede socijalističke revolucije. Iako zauzet radnim i državno-političkim obvezama, drug Tito je tri puta posjetio ovaj kraj, u kojem je početkom dvadesetih godina djelovao i radio.

»Dana 5. 06. 1945. godine oko osam sati ujutro pronijela se našim gradom kao munja naglo vijest, da je naš ljubljani vođa Maršal Tito na proputovanju u Bjelovaru. Iako je dolazak bio neočekivan za čast je sve bilo na nogama. Svaki je htio da vidi i pozdravi našeg Tita — radnici, seljaci, građani i omladina...«¹³

Josip Broz je ponovo u Bjelovar došao 3. i 4. 10. 1953. god. kako bi prisustvovao proslavi desetogodišnjice X zagrebačkog korpusa. Tada je pozdravio preživjele borce XXXII i XXXIII divizije, brigada »Braća Radić«, »Matija Gubec« i »Pavlek Miškina«, Zagorske brigade i I moslavačke brigade. Pred oko 200.000 ljudi ovoga kraja koji su ga srdačno pozdravili, drug Tito je održao govor:

»Mogu da kažem da je u ovim krajevima, kao i u svim djelovima naše zemlje, naše današnje zajednice, narod s dubokim povjerenjem pošao za zastavom borbe Komunističke partije protiv okupatora i domaćih izdajnika.«¹⁴

Dvadeset fotografija te proslave danas se nalazi u Gradskom muzeju u Bjelovaru.

Predsjednik Republike Josip Broz Tito izabran je za počasnog građanina Bjelovara 5. 5. 1955, a svečana povelja predana mu je 1. 2. 1956. godine.

Ponovo je u našoj sredini Josip Broz Tito bio 14. 9. 1973. godine. Tada je posjetio Veliko Trojstvo, gdje, je u Memorijalnom muzeju razgledao eksponate koji su ga podsjetili na četvorogodišnji boravak i revolucionarni rad u tom kraju.

U zgradi koja je nekada bila vlasništvo Samuela Pollaka i u kojoj je bio mlin gdje je drug Tito radio (1921—1925) otvoren je 1980. godine Memorijalni muzej. U muzeju se čuvaju fotografije koje svjedoče o radu i boravku Josipa Broza u ovom kraju. Tu se čuva i nekoliko predmeta koje je drug Tito koristio u svome radu, a na magnetofonsku tra-

¹³ Bjelovarske vijesti, br. 5. od 11. 6. 1945.

¹⁴ Borba, Zagreb, od 5. 10. 1953.

ku snimljen je komentar druga Tita prilikom posjete 1973. godine i razgledanja eksponata u bivšoj zgradi Memorijalnog muzeja u Velikom Trojstvu.

I 1953. i 1973. godine, u govoru koji je održao narodu ovoga kraja, drug Tito je isticao bratstvo i jedinstvo kao jedno od najvećih tekovina oslobodilačke borbe i revolucije, te kao jedan od temelja na kojem počiva naša budućnost.

Drug Tito je 9. 9. 1967. posjetio Podgarić, mjesto nedaleko od Garešnice, gdje je otkrio Spomenik revolucije i posjetio nekoliko radnih organizacija.

Drug Tito je 26. prosinca 1967. posjetio Čazmu i Pleterac, gdje je bio organiziran lov. Fotografije o tim posjetima nalaze se u Muzeju Moslavine u Kutini.